

Wyrok z dnia 23 lutego 2001 r., II CKN 403/00

Bank może potrącić wierzytelność przysługującą mu w stosunku do posiadacza lokaty terminowej.

Przewodniczący: Sędzia SN Tadeusz Żyznowski

Sędzia SN Elżbieta Skowrońska-Bocian (sprawozdawca), Sędzia SA Andrzej Niedużak

Sąd Najwyższy po rozpoznaniu w dniu 23 lutego 2001 r. na rozprawie sprawy z powództwa Towarzystwa Ubezpieczeń Wzajemnych „TUW” w W. przeciwko Gospodarczemu Bankowi Wielkopolskiemu S.A. w P. o zapłatę, na skutek kasacji powoda od wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 24 czerwca 1998 r.

oddalił kasację i zasądził od powoda na rzecz pozwanego kwotę 2250 zł tytułem zwrotu kosztów postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

(...) Pozwany Bank był członkiem powodowego Towarzystwa i z tego tytułu wpłacił mu w dniu 18 stycznia 1994 r. kwotę 250 000 zł na poczet udziałów. Bank wchodził także w skład „grupy inicjatywnej” (wraz z Sejmikiem Samorządowym Województwa P. oraz Stowarzyszenia Wielkopolski Ośrodek Kształcenia i Studiów Samorządowych) współdziałającej przy tworzeniu w ramach Towarzystwa kurii terytorialnej pod nazwą Towarzystwo Ubezpieczeń Wzajemnych – Wielkopolska. Jednak uchwałą z dnia 27 maja 1995 r. zarząd pozwanego Banku postanowił wycofać z powodowego Towarzystwa część udziałów członkowskich o wartości 200 000 zł i zażądał od niego zwrotu tej kwoty.

Ponadto strony zawarły w dniu 17 listopada 1994 r. umowę prowadzenia przez pozwany Bank dla powodowego Towarzystwa rachunku lokaty terminowej, na podstawie której Towarzystwo wpłaciło pozwanemu Bankowi kwotę 60 000 zł. W dniu 1 lipca 1996 r. wartość powyższej lokaty wynosiła kwotę 86 828,66 zł.

Ponieważ żądanie pozwanego zwrotu wskazanej wyżej kwoty 200 000 zł okazało się bezskuteczne, pismem z dnia 1 lipca powiadomił on powodowe Towarzystwo o potrąceniu kwoty lokaty wraz z należnymi odsetkami z długiem powoda z tytułu nie zwróconych udziałów członkowskich. Powodowe Towarzystwo zażądało pismami z dnia 3 i 4 lipca 1996 r. wypłaty kwoty lokaty wraz z odsetkami, a wobec bezskuteczności swojego żądania wystąpiło z powództwem o zapłatę kwoty 86 828,66 zł.

Sąd Wojewódzki w Poznaniu oddalił powództwo. Sąd ten przyjął, że pozwanemu Bankowi służyła wierzytelność wobec powoda w kwocie 200 000 zł i mógł ją potrącić z wierzytelnością powodowego Towarzystwa na zasadach określonych w art. 498-505 k.c. Nie podzielił stanowiska powoda, zgodnie z którym wierzytelność wynikająca z rachunku bankowego nie jest wierzytelnością pieniężną, a wierzytelnością polegającą na świadczeniu usług, a ponadto nie zachodziły przesłanki z art. 52 ustawy z dnia 31 stycznia 1989 r. Prawo bankowe (jedn. tekst: Dz.U. z 1992 r. Nr 72, poz. 359 ze zm. – dalej "Pr.bank.") pozwalające na dokonanie potrącenia bankowego. Sąd Wojewódzki w obszernym uzasadnieniu odniósł się także do kwestii, czy pozwanemu Bankowi służyło roszczenie o zwrot kwoty 200 000 zł w kontekście podnoszonej przez powoda okoliczności, że Bank był członkiem „grupy inicjatywnej” i dokonując wpłaty kwoty 250 000 zł na poczet udziałów w powodowym Towarzystwie działał także w imieniu pozostałych członków tej grupy.

Apelacja powoda od tego wyroku oddalona została wyrokiem Sądu Apelacyjnego z dnia 24 czerwca 1998 r. Przyjmując ustalenia faktyczne i wyprowadzone z nich wnioski za własne, Sąd drugiej instancji wskazał, że ujęta w kodeksie cywilnym instytucja potrącenia nie pozostaje w sprzeczności z przepisami prawa bankowego, a potrącenie uregulowane w art. 52 Pr.bank. nie stanowi jedyne go przypadku, kiedy możliwe jest dokonanie potrącenia przez bank. Potrącenie, uregulowane w części ogólnej prawa zobowiązań, odnosi się do wszystkich umów, chyba że przepisy normujące poszczególne instytucje cywilnoprawne zawierają właściwe im modyfikacje. Przepisy o umowie rachunku bankowego takich modyfikacji nie zawierają. Przepisy prawa bankowego także nie zawierają uregulowań wyłączających możliwość dokonania potrącenia.

Sąd wskazał także, że zawarta w art. 52 Pr.bank. możliwość dokonania potrącenia stanowi dodatkowe uprawnienie banku. W przepisie tym, któremu

odpowiada art. 93 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. Nr 140, poz. 939 ze zm.), wprowadzono możliwość dokonania przez bank potrącenia wierzytelności jeszcze nie wymagalnej. Jest to przepis szczególny w stosunku do przepisów regulujących potrącenie w kodeksie cywilnym, jednak nie wyłącza stosowania tych przepisów, a jedynie rozszerza możliwość dokonania potrącenia przez bank. Został on zresztą zamieszczony w rozdziale dotyczącym szczególnych obowiązków i praw banków i należy do przywilejów bankowych, podobnie jak uproszczony tryb dochodzenia przez banki swoich wierzytelności. Sąd podkreślił, że dopuszczalność potrącenia w stosunku do wierzytelności wynikających z umowy rachunku bankowego jest przyjmowana przez większość doktryny. Odmienne stanowisko możnaby ewentualnie uznać za uzasadnione w odniesieniu do umowy rachunku bieżącego, jednak nie miałyby ono zastosowania do umów lokaty terminowej, których przeznaczenie jest odmienne.

Kasacja powodowego Towarzystwa oparta została na pierwszej podstawie kasacyjnej (art. 393¹ pkt 1 k.p.c.). W ramach tej podstawy wskazano naruszenie art. 14 i 52 Pr.bank. przez błędną wykładnię tych przepisów. Skarżący wniósł o zmianę wyroku Sądu Apelacyjnego i zasądzenie na rzecz powoda kwoty 86 828,66 zł.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarżące Towarzystwo nie kwestionowało dokonanych w sprawie ustaleń. Podnosiło jedynie, że Sąd drugiej instancji dokonał błędnej wykładni art. 14 i 52 Pr.bank. i wskazywało, że przewidziana w art. 14 Pr.bank. zasada swobody dysponowania środkami pieniężnymi zgromadzonymi na rachunku bankowym przez posiadacza tego rachunku wyłącza możliwość dokonywania potrącenia przez bank kwot stanowiących wierzytelność pieniężną w stosunku do posiadacza rachunku, a art. 52 Pr.bank. wyłącza działanie art. 498 k.c. Ponadto wnoszący kasację podjął polemikę z wyrażonym przez Sąd Apelacyjny poglądem, zgodnie z którym można poddawać w wątpliwość dopuszczalność dokonania potrącenia przez bank ze środków zgromadzonych na rachunku bieżącym, natomiast wątpliwości takie nie powstają w odniesieniu do środków zgromadzonych na rachunku lokaty terminowej.

Wnoszący kasację trafnie wskazał, że podstawowym zagadnieniem, które powinno zostać rozstrzygnięte, jest dopuszczalność korzystania przez bank z możliwości potrącenia należnej mu od posiadacza rachunku wierzytelności z wierzytelnością przysługującą takiemu posiadaczowi w stosunku do banku,

a wynikającą z umowy rachunku bankowego. Jej rozstrzygnięcie przesądza bowiem o zasadności żądania powoda.

Zgodnie z art. 498 k.c., gdy dwie osoby są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami, każda z nich może potrącić swoją wierzytelność z wierzytelnością drugiej strony, jeżeli przedmiotem obu wierzytelności są pieniądze lub rzeczy tej samej jakości oznaczone tylko co do gatunku, a obie wierzytelności są wymagalne i mogą być dochodzone przed sądem lub innym organem państwowym. W wyniku dokonanego potrącenia obie wierzytelności umarzają się nawzajem do wysokości wierzytelności niższej. Mimo spełnienia przesłanek określonych w tym przepisie, dokonanie potrącenia jest niedopuszczalne, gdy wierzytelności nie podlegają zajęciu, są wierzytelnościami o dostarczenie środków utrzymania lub wierzytelnościami z czynów niedozwolonych, a także gdy potrącenie jest wyłączone przez przepisy szczególne (art. 505 k.c.).

W okolicznościach rozpoznawanej sprawy pierwszą kwestią wymagającą rozważenia jest, czy wierzytelności obu stron spełniają przesłanki określone w art. 498 § 1 k.c. Odpowiedź na tak sformułowane pytanie nie nastrocza trudności z tego względu, że powodowe Towarzystwo nie kwestionuje już, że obie wierzytelności mają charakter wierzytelności pieniężnych. W toku postępowania powód przedstawił wprawdzie stanowisko, zgodnie z którym wierzytelność posiadacza rachunku w stosunku do banku nie ma charakteru pieniężnego, jednak pogląd ten nie został podtrzymany na poziomie postępowania kasacyjnego. Wymagalność obu wierzytelności, a także możliwość dochodzenia ich przed sądem lub innym organem państwowym, nie była nigdy podważana. Prowadzi to do wniosku, że przesłanki dopuszczalności potrącenia przewidziane w art. 498 § 1 k.c. zostały spełnione.

W związku z powyższym powstaje konieczność rozważenia, czy dopuszczalność dokonania potrącenia przez pozwanego Bank nie została wyłączona z uwagi na treść art. 505 k.c.

Nie może budzić żadnych wątpliwości, że wierzytelności przysługujące stronom względem siebie nie mieszczą się w wyliczeniu zawartym w art. 505 pkt 1-3 k.c. Pozostaje więc jedynie ustalenie, czy dopuszczalność dokonania potrącenia nie została wyłączona przez przepisy szczególne (art. 505 pkt 4 k.c.).

W okolicznościach rozpoznawanej sprawy przepisami szczególnymi wyłączającymi potrącenie mogłyby być uregulowania zawarte w ustawie z dnia 31

stycznia 1989 r. – Prawo bankowe, gdyż ta właśnie ustawa ma zastosowanie. W ustawie tej kwestię potrącenia regulował jedynie art. 52. Zgodnie z treścią tego przepisu, banki mogły potrącić ze swojego długu wierzytelność, której termin płatności jeszcze nie nadszedł, jeżeli jednostka będąca dłużnikiem została postawiona w stan likwidacji oraz we wszystkich tych przypadkach, gdy służyło im prawo ściągnięcia swoich wierzytelności przed nadejściem terminu płatności (obecnie analogiczne uregulowanie zawiera art. 93 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe).

Uregulowanie zawarte w art. 52 Pr.bank. (art. 93 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe) było przepisem szczególnym w stosunku do art. 498 § 1 k.c. Jednak była to norma szczególna tylko o tyle, o ile pozwalała w wypadkach w nim wymienionych na potrącenie wierzytelności nie wymagalnej. Powszechnie przyjmuje się, że jest to przywilej banków rozszerzający, w określonych okolicznościach, możliwość dokonania potrącenia. Wynika to zresztą jednoznacznie, jak trafnie wskazały oba Sądy orzekające, z umiejscowienia art. 52 Pr.bank. wśród przepisów normujących szczególne obowiązki i uprawnienia banków.

Z powyższego wynika, że art. 52 Pr.bank. (a także art. 93 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe) nie stanowił przepisu szczególnego, z którego wynikałaby niedopuszczalność skorzystania przez bank z możliwości umorzenia wierzytelności w drodze dokonania potrącenia.

Pozostaje jednak do rozważenia, czy z samej konstrukcji umowy rachunku bankowego i charakteru wynikającego z niej zobowiązania banku w stosunku do posiadacza rachunku nie wynika, że niedopuszczalne jest skorzystanie przez instytucję bankową z potrącenia.

Generalne odniesienie się do tego zagadnienia wymagałoby pogłębionej analizy umowy rachunku bankowego, a także instytucji potrącenia. Nie jest to jednak niezbędne dla rozstrzygnięcia rozpoznawanej sprawy.

Przede wszystkim należy zauważyć, że kwestia ta nie była przedmiotem analizy Sądu Najwyższego. W doktrynie zaś prezentowane są dwa stanowiska. Zgodnie z pierwszym, dopuszczalne jest dokonanie przez bank potrącenia, zarówno klasycznego (art. 498 k.c.), jak i „bankowego” (art. 52 Pr.bank., art. 93 ust. 2 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe), także wierzytelności z umowy rachunku bankowego – bez ograniczeń. Zgodnie z drugim poglądem, z

konstrukcji umowy rachunku bankowego, a także charakteru obowiązków obciążających bank (art. 7 i art. 14 ust. 1 Pr.bank.) wynika, że niedopuszczalne jest dokonanie potrącenia, zarówno klasycznego, jak i „bankowego”. Stanowisko to prezentowane jest w odniesieniu do rachunku bieżącego.

W rozpoznawanej sprawie strony łączyła umowa rachunku lokaty terminowej. Zgodnie z treścią takiej umowy, bank obowiązany jest przechowywać określoną ilość środków pieniężnych posiadacza rachunku przez czas określony umową, a po upływie umówionego terminu wypłacić ulokowaną kwotę wraz z odsetkami. Wysokość odsetek jest wyższa niż w odniesieniu do rachunku bieżącego, gdyż na czas określony umową, co do zasady, wyłączony zostaje obowiązek banku zwrotu zgromadzonych na tym rachunku środków pieniężnych na każde żądanie posiadacza.

Trafnie zatem zwrócił uwagę Sąd Apelacyjny, że przeznaczenie lokat terminowych jest odmienne niż przeznaczenie środków gromadzonych na rachunku bieżącym. Gdyby nawet przyjąć, że konstrukcja umowy rachunku bankowego bieżącego oraz wynikające z niej dla banku obowiązki wyłączają możliwość dokonania potrącenia przez bank, to powyższe względy nie występują w odniesieniu do rachunku lokaty terminowej. Zarówno konstrukcja takiej umowy, jak i wynikające z niej dla banku obowiązki, odbiegają od konstrukcji i obowiązków banku wynikających z umowy rachunku bieżącego. Brak jest zatem podstaw, aby wyłączyć dopuszczalność dokonania przez bank potrącenia przysługującej mu wierzytelności z wierzytelnością przysługującą posiadaczowi rachunku lokaty terminowej.

Z tych względów kasacja powodowego Towarzystwa podlegała oddaleniu jako pozbawiona usprawiedliwionych podstaw (art. 393¹² k.p.c.). O kosztach orzeczono zgodnie z art. 98 § 1 i 108 § 1 k.p.c.